

14. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) (Judgment on Jurisdiction) (1984) ICJ Reports 392.
15. Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)
16. Пункт 2 статті XXIV Договору про дружбу, торгівлю і судноплавство між Сполученими Штатами Америки і Нікарагуа 1956 року; пункт 21 статті XXI Договору про дружбу, економічні відносини і консульські права між Сполученими Штатами Америки та Іраном 1955 року.
17. Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America) (1996) ICJ Reports 819, para. 49.

Аверочкіна Т. В., НУ "ОЮА"

ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕЦЕДЕНТІВ ВСТАНОВЛЕННЯ СТАТУСУ ІСТОРИЧНИХ ВОД В АРКТИЦІ

В статтє рассмотрена практику государств относительно установления статуса исторических вод в Арктике. Автор отмечает, что характерным для внутренних морских вод приполярных стран является установление ими относительно некоторых морских пространств статуса исторических вод на основании общих норм международного морского права, закрепленных в Конвенции о территориальном море и прилежащей зоне 1958 г. и Конвенции ООН по морскому праву 1982 г., а также национального законодательства. Рассмотрена практика Российской Федерации, Норвегии и Канады относительно установления в прибрежных морских полосах Северного Ледовитого океана режима исторических вод.

In article it is considered practice of the states concerning an establishment of the status of historical waters in Arctic regions. The author notices, that for internal sea waters of the subpolar countries the establishment them concerning some sea spaces of the status of historical waters on the basis of the general norms of the international marine law fixed in the Convention on the territorial sea and a contiguous zone of 1958 and the Convention of the United Nations on a marine law of 1982, and also the national legislation is characteristic. Practice of the Russian Federation, Norway and Canada concerning an establishment in coastal sea strips of Arctic ocean of a mode of historical waters is considered.

Узбережжя, що виходить до моря – це реальне благо, значення якого для прибережної держави оцінюється дедалі вище. Ті держави, які позбавлені такого блага (внутрішньоконтинентальні держави), намагаються співробітничати з відповідними прибережними державами [1, 10]. В юридичному сенсі узбережжя та морські води, що до нього примикають – це об'єкти багатьох правовідносин, як національно-правового, так й міжнародно-правового рівня. Головний мотив виникнення таких правовідносин – не лише зацікавленість суб'єктів права, міжнародного та національного, у сталому, гармонізованому використанні просторів та природних ресурсів цієї унікальної біогеографічної провінції, але та, поперед усе, найменш конфліктне досягнення інтересів різних морекористувачів-конкурентів. Залучення в сучасну економіку різних користувачів морських просторів та ресурсів з нерідко конфліктними цілями, обтяженими ризиком зіткнень між ними, поперед усе з приводу користування конкретною ділянкою морського узбережжя або морським районом, вимагає зрозумітих та, в ідеалі, правових норм, що будуть влаштовувати всіх користувачів [2, 32].

Прибережні води зазвичай належать до правової категорії внутрішніх морських вод. Їхній правовий режим встановлюється прибережною державою за її розсудом. В цих водах іноземцям зазвичай заборонено займатися будь-якими промислами та дослідницькою діяльністю без спеціального дозволу. Як правило, будь-які іноземні судна можуть заходити до внутрішніх вод іншої держави з дозволу останньої.

До складу внутрішніх вод деяких держав належать так звані "історичні води". Однією з найбільш актуальних та важких питань сучасного міжнародного морського права є проблема встановлення особливих обставин, що використовуються в якості критеріїв кваліфікації заток та інших морських вод в якості "історичних". Аналіз останніх наукових досліджень цієї проблеми наочно показує їхню фрагментарність та обмеженість. На жаль ця проблема частіше оминалася науковцями ніж піддавалася докладному вивченню, поперед усе через обмеженість нормативно-правового забезпечення механізму визнання за прибережними державами прав на історичні води. Тому метою цієї статті є правове дослідження одного з багатьох аспектів інституту "історичних вод", а саме практики держав щодо встановлення статусу історичних вод в Арктиці.

Конвенція про територіальне море та прилеглу зону 1958 року [3] та Конвенція ООН з морського права 1982 року [4] підтвердили міжнародну практику, відповідно до якої деякі затоки, незалежно від ширини входу, вважаються внутрішніми водами прибережної держави внаслідок історичної традиції. Такі затоки мають назву "історичних". До них, наприклад, належить на Далекому Сході затока Петра Великого до лінії, що з'єднує устя ріки Тюмень-Ула з мисом Поворотний (ширина входу 102 морські милі).

Канада вважає історичними водами Гудзонову затоку (ширина входу близько 50 морських миль), Норвегія – Варангерфьорд (ширина входу 30 морських миль), Туніс – Габеську затоку (ширина входу 50 морських миль).

На сьогодні міжнародне право не містить договірних норм, що містять визначення поняття "історичні води" або "історична затока". Крім того, воно не встановлює й підстав для оголошення державами своїх прав на такі води. Хоча спроби регламентувати це питання приймалися. Так, в ході проведення Женевської конференції 1958 року був прийнятий Меморандум Секретаріату ООН щодо історичних вод [5], в якому знайшли закріплення наукові погляди на це правове явище та судові прецеденти щодо встановлення прав на деякі "історичні води".

Прийняття цього документа обумовило проведення подальших досліджень проблематики "історичних вод" ООН, що дозволили побачити світ наступному документу – Дослідженню, підготовленому Секретаріатом ООН "Юридичний режим історичних вод, включаючи історичні затоки" 1962 року [6]. Тут було розглянуто концепцію "історичних вод", проблеми здійснення юрисдикції прибережної держави щодо цих морських просторів та елементи права держави на "історичні води". Проте до сьогодні ці документи залишаються лише науковими дослідженнями та жоден з них не покладений в основу міжнародної конвенції.

Складність питання обумовлюється саме правом прибережної держави кваліфікувати той чи інший морський район, що обмиває його береги, в якості історичних вод. Як зауважує французький правознавець Жидель, "історичні води є внутрішніми водами" [7, 626], англійські правознавці зауважують, що "внаслідок історичних або освячених давниною підстав...прибережна держава має право притязати на більш широкий пояс берегових вод, за умови, що вона повинна довести, що таке притязання прямо або мовчазно визнане переважною більшістю інших держав" [8, 126-127] і ця

думка підтримується доктриною міжнародного права [9; 10; 11], у тому числі при віднесенні державами арктичних просторів до розряду історичних вод [12]. В сучасній російській науковій літературі зауважується, що "арктичні моря, які створюють систему Північного морського шляху, представляють собою вузькі та неглибокі льодові моря заливного типу. З особливими природними умовами цих морів, а саме з тим, що вони вкриті льодом, який утворює льодовий припай, пов'язані екологічна та воєнна безпека її арктичного узбережжя. У зв'язку із цим уряд Російської імперії та правонаступник, до якого перейшли її територіальні права – СРСР, заявляв в свій час про історичні права на певні акваторії. Зокрема, особливий режим Карського моря офіційно встановлювався урядом Росії протягом трьох століть. Історичні права в цих акваторіях мовчазно або прямо визнавалися іншими державами" [13, 112]. На просторових межах природоресурсних прав конкретної арктичної держави позначається, як витікає з цитованих доктринальних джерел, переконання в міжнародній правомірності її природоресурсної діяльності, її національно-законодавчого регулювання, послідовність та непротиричність такої законодавчої практики, відсутність протидії такій практиці з боку інших зацікавлених держав та інших суб'єктів міжнародного права [14, 132]. В Арктиці цей процес взаємодії правопритязань одних держав та відповідних юридичних кроків інших має сьогодні сутнісне значення для визначення, поперед усе, зовнішніх меж природоресурсної юрисдикції держав. При аналізі позицій арктичних держав стосовно таких очевидною є різниця між позиціями 1) держав, що мають найбільш довге узбережжя в Північному Льодовитому океані (Росія, Канада); 2) та державами з відносно невеликими такими узбережжями (Данія, Норвегія, США). Перші серед підстав своїх природоресурсних прав в Арктиці спираються на ті просторові межі, які позначені їх законодавством про арктичні сектори. Другі – такого законодавства не мають.

Юридичний статус морських просторів Арктики в цілому визначається принципами та нормами загального міжнародного права, що стосуються Світового океану в цілому та закріпленими в Женевських конвенціях з морського права 1958 року, що одержали загальне визнання і особливо в Конвенції ООН з морського права 1982 р. Це означає, що суверенітет і юрисдикція приполярних держав можуть поширюватися не на всю акваторію відповідних секторів Арктики, а лише на ту частину вод Північного Льодовитого

океану і його підводних просторів, які обмивають або примикають до сухопутних утворень цих країн, – на внутрішні морські води, територіальне море, прилеглу та виключну економічну зони, на континентальний шельф, міжнародний район морського дна, а також на протоки, що перекриваються територіальним морем відповідної прибережної країни або не використовуються в якості світових морських комунікацій.

Характерним для внутрішніх морських вод приполярних країн є встановлення ними стосовно деяких таких регіонів статусу історичних вод. Так, до внутрішніх морських вод Норвегії віднесені прибережні простори північної та північно-західної частин її узбережжя, що обмежуються із зовнішньої сторони – з боку відкритих морських просторів – вихідними лініями, довжина яких внаслідок надзвичайно порізаної (звивистої) конфігурації берегової лінії місцями складає 44 морські милі. Це стосується й статусу прибережних морських просторів, в межах яких пролягає норвезький національний (історичний) судноплавний шлях Індерлеєс, що перебуває в межах пояса дрібних прибережних островів – шхер. Правомірність поширення Норвегією на ці води статусу історичних підтверджена рішенням Міжнародного суду ООН в 1951 р., винесеним в англійсько-норвезькому спорі у зв'язку з виданням Норвегією в 1935 і 1937 р. відповідних декретів. В обґрунтування свого рішення Судом був покладений той факт, що зазначений морський шлях прокладений, освоєний і обладнаний винятково зусиллями цієї прибережної країни. В рішенні звертається також увага на те, що з боку інших держав, які були інформовані про зазначені домагання Норвегії, жодної офіційної негативної реакції не надійшло, що повинне розглядатися як "тацити консенсу" – мовчазна згода відповідних учасників міжнародних відносин. Нарешті, Судом була врахована наявність тісного зв'язку водних регіонів, якими проходить Індерлеєс, із сухопутною територією Норвегії та з її економікою [15, 469-470].

Історичними особливостями відрізняється й статус морських внутрішніх вод Канади в Арктиці, на яких спеціальним адміністративним актом – наказом міністра морського транспорту в 1985 р. – фактично був розповсюджений канадський суверенітет, оскільки в цьому документі йде мова про встановлення повного контролю з боку Канади за всіма видами морської діяльності, включаючи судноплавство (в тому числі іноземне), у межах таких просторів і особливо в протоках, що утворюють Північно-західний

прохід – природне з'єднання Атлантичного океану з Північним Льодовитим океаном. Довжина встановлених зазначеним наказом вихідних ліній по периметрі всього канадського арктичного архіпелагу в багатьох місцях значно перевищує конвенційну – подвійну ширину територіального моря [15, 470].

Правомірність встановлення статусу історичних вод в Арктиці в наведених прикладах впливає з положень п. 4 ст. 4 Женевської конвенції про територіальне море та прилеглу зону 1958 р. і п. 5 ст. 7 Конвенції ООН з морського права 1982 р.

Література:

1. Голицын В. В. Внутриконтинентальные государства и международное морское право / В. В. Голицын. – М.: Междунар. отношения, 1978. – 120 с.
2. Вылегжанин А. Н. Комплексное прибрежное управление и международное право / А. Н. Вылегжанин // Международное публичное и частное право. – 2003. – № 4. – С. 32-39.
3. Конвенция о территориальном море и прилежащей зоне 1958 года // Додин Е. В., Кузнецов С. А. Женевские конвенции по морскому праву : Библиотека журнала "Торговое мореплавание" (Серия: Правовое регулирование торгового мореплавания). – 1998. – № 5/II. – С. 10 - 14.
4. Конвенция Организации Объединённых Наций по морскому праву от 10 декабря 1982 года / Конституция для океанов (UNCLOS 82): Учеб. – метод. пособие / [сост. Е. В. Додин, С. А. Кузнецов] / под ред. С. В. Кивалова : Библиотека журнала "Торговое мореплавание" (Серия: Правовое регулирование торгового мореплавания). – 1998. – № 3/II. – 250 с.
5. Historic Bays, Memorandum by the Secretariat of the United Nations, A/CONF.13/1 / Official Records of the United Nations Conference on the Law of the Sea 1958. – Volume I (Preparatory documents), 1958.
6. Juridical Regime of Historic Waters, including Historic Bays – Study prepared by the Secretariat, A/CN.4/143 / Yearbook of the International Law Commission, 1962, vol, II.
7. Gidel G. Le Droit International Public De La Mer, Vol. III, Paris, 1934, 814 p.
8. Международное морское право. Перевод с английского / Коломбос, Хиггинс; Под ред.: Крылов С. Б. (Предисл.); Пер.: Зайцева В. В., Кузьминский Н. И. – М.: Инostr. лит., 1953. – 714 с.
9. Нечаев Б. Н. Статус исторических вод (доктрина и практика) / в кн.: Океан, техника, право / отв. ред. М. И. Лазарев, Л. В. Сперанская. – М., 1972. – С. 44-51.

10. Вылегжанин А. Н. Исторические воды: проблема обоснования статуса / в кн.: Актуальные проблемы современного международного права. Международно-правовые проблемы территории, М.: МГИМО МИД СССР, 1980. – С. 90-102.
11. Саваськов П. В. Исторические воды в международном морском праве / П. В. Саваськов // Морское право и международное торговое мореплавание. – М., 1987. – С. 29-42.
12. Pharand D. Historic Waters in International Law with Special Reference to the Arctic. – University of Toronto, 1971, vol. XXI, № 1.
13. Арктика: интересы России и международные условия их реализации / науч. рук. Барсегов Ю. Г., отв. ред. Могилевкин И. М. – М., ИМЭМО РАН, 2000. – 132 с.
14. Lung-chu Chen. An Introduction to Contemporary International Law. A Policy - Oriented Perspective. New Haven and London. 1989.
15. Международное публичное право: учеб. / Л. П. Ануфриева, М43 Д. К. Бекашев, К. А. Бекашев, В. В. Устинов [и др.]; отв. ред. К. А. Бекашев. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 784 с.